

Morska kupališta u Kvarnerskom bazenu na prijelazu 19. u 20. stoljeća : Metode iščitavanja i interpretacije građe

Kos Nalis, Mirjana

Source / Izvornik: **Zbornik II. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti, 2007, 381 - 386**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:254:615389>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-23**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

Morska kupališta u Kvarnerskom bazenu na prijelazu 19. u 20. stoljeće

(Metode iščitavanja i interpretacije građe)

Ideja izložbe o riječkim gradskim kupalištima¹ prerasla je početnu zamisao jer je tijekom istraživačkog rada i prikupljanja podataka ustanovljeno da se radi o bogatoj i vrijednoj građi, koja do sada nije bila dovoljno prezentirana, i da su u određenom vremenskom razdoblju objektna kupališta bila vrlo rasprostranjena. Tim slijedom zamišljen projekt evoluirao je u veći, koji predviđa obradu kupališta na širem geografskom području (pod tim se podrazumijeva područje Primorsko-goranske županije²), obimnije popratno izdanje, a izložba će tijekom godine biti postavljena u Državnom arhivu u Rijeci³.

Povijesne činjenice potvrđuju da su prvobitni razlozi putovanja bili trgovačka razmjena, vojni pohodi, hodočašća u sveta mjesta, zatim upoznavanje krajeva i ljudi i istraživački napori, a tek onda liječenje, odmor, razonoda, zabava itd. Na more, odnosno u primorje i na otoke putuje se u početku ponajprije radi blage klime, blagotvornog morskog aerosola, odnosno terapijskog oporavka i odmora, a kasnije se u primorske krajeve odlazi na godišnji odmor radi sunčanja, kupanja i razonode. Stanovnici primorja kupaju se u moru radi tjelesne termoregulacije tijekom toplog godišnjeg perioda, djeca radi zabave, i za to im nije bila potrebna posebna infrastruktura. Potreba za posebno uređenim kupališnim prostorima i odgovarajućom arhitekturom pojavljuje se onda kada na kupanje dolaze ljudi iz drugih sredina. Nepoznavanje mora i vještine plivanja kupaćima iz kontinentalnih krajeva stvaralo je poteškoće. Nesigurnost u kontaktu s morem i nepristupačnom obalom, tamo gdje je to slučaj, radi zaštite kupaća i poštivanja strogih društvenih normi prouzročio je potrebu izgradnje kupališnih objekata.

Osnovna je podjela kupališta na otvorena (za kupanje u otvorenom moru) i zatvorena (kupke i bazeni)⁴ te na gradska (komunalna) kupališta i ona u turističkim mjestima. Kupališta za kupanje u otvorenom moru povijesno slijede zatvorena javna kupališta, odnosno kupke, a kao oblik arhitekture nastala su u razvijenim sredinama na niskim oceanskim morskim obalama gdje su velike razlike u morskim mjenama. Znatno kolebanje visine površine mora determinira pristup moru do određene njegove dubine i sigurnosnu zonu gradnje čvrstih objekata, što može biti neophodno za pristanak brodova ali i za neke druge potrebe. Sjajan primjer ra-

zvijene obalne arhitekture tog tipa, koji je i danas sačuvan, nalazi se u Brightonu u Velikoj Britaniji.

Na temelju izvora koji su na raspolaganju mogu se rekonstruirati nekadašnji kupališni objekti i promjene koje su se na njima događale. Kompleksnom i analitičkom obradom može se doći do čitavog niza zanimljivih podataka i spoznaja.

Metoda istraživanja kupanja, kupališnih objekata i društvenih običaja vezanih uz kupanje dosljedno je provedena tako da je pregledano dostupno izvorno arhivsko gradivo, konzultirana referentna literatura i drugi izvori te slikovno foto-gradivo. Uvidom u navedeno ustanovljeno je da se radi o vrlo kvalitetnom i bogatom arhivskom gradivu, obimnom i atraktivnom foto-gradivu koje je od izvanredne vrijednosti u komparativnom smislu te činjenici da je kupališna arhitektura u naravi gotovo u potpunosti izgubljena. Sačuvani su fragmenti nekih objekata i neki od onih koji su bili zidani ili građeni od kamena, koji su uglavnom u lošem, derutnom stanju.

Obrada građe o kupališnoj arhitekturi važna je iz nekoliko razloga:

- radi se o elitnim pozicijama naselja uz more na kojima se u sklopu uređenja obale grade i uređuju objekti na obali – pristaništa i kupališta, što samo po sebi dovoljno govori o njihovoj važnosti
- kupališna je arhitektura sadržaj svake obrade arhitekture u primorskim gradovima i mjestima s povijesnomjetničkog aspekta
- radi se o čitavom nizu objekata, markantnih u vizurama s mora, a time i upečatljivih u vizualnom identitetu primorskih gradova i turističkih mjesta, kojih u pravilu više nema
- najčešće se radi o drvenim objektima, montažnim i atipičnim za primorski krajolik, koji su integralni dio komunalne i turističke arhitekture, pa se može pratiti njihov razvoj koji doživljava intenzivne promjene i kao zanimljivo svjedočanstvo urbanističkog rasta naselja
- kupališta su osim za potrebe kupanja također važni javni okupljališni prostori u kojima se odvija dio života društvene zajednice, pa su stoga zanimljivi s aspekta kulturne antropologije

– svjedoci su povijesnih društvenih normi, prilika, običaja, mode, naposljetku i uspomena u memoriji nekih živućih ljudi.

Kupališna infrastruktura u kojoj se odvija dio aktivnosti društvene zajednice predstavlja značajan povijesni resurs iz kojeg se, osim analize same arhitekture, mogu iščitati podaci zanimljivi za lokalnu povijest, povijest turizma, razvoj arhitekturne kultivacije litorala, zatim povijest i razvoj saznanja o ljekovitosti morske vode, njezinih terapijskih učinaka za zdravlje i ljudski organizam, porijeklo i vrste morskih kupelji, odnosno evoluciju *wellnessa* u današnjem smislu, zatim povijest mode kupaćih kostima, mijene društvenih običaja i normi, kao i druge antropološke analize.

Arhivsko gradivo sadrži pisane dokumente i projektnu dokumentaciju, koja je u slučaju Opatije sačuvana u većem obimu. Gradivo se odnosi na objekte koji su izgrađeni i one koji nikada nisu sagrađeni. Postoji mnogo gradiva koje dokumentira predviđene gradnje, temeljem kojih se traži dozvola za gradnju, zatim razne faze izgradnje objekata, kasnije preinake, dodatke i slično, koji su izvedeni ili nikada nisu bili realizirani. Obje vrste gradiva, dakle projektna dokumentacija koja je realizirana i ono što nikada nije bilo izvedeno, izuzetno su zanimljive. Da bi se razlučile, korisno je popratno pisano gradivo, odnosno spisi, dopisi, molbe, dozvole za gradnju, zapisnici i očevidnici koji katkad nisu potpuni, dorečeni i pouzdani, ali su povijesno nezaobilazni. Oni svjedoče o važnosti ovih objekata, o skrbi i pažnji koja se pridavala novogradnjama s aspekta potrebe za sadržajima koje su nudili, zatim urbanističke uklopljenosti prema važećim građevinskim propisima, naposljetku i ekonomske opravdanosti. Osobito je značajno i znatno pouzdanije fotogradivo (stare fotografije i razglednice) koje je odraz realnosti i u tom smislu vrijedno komparativno gradivo. Oprez je potreban kod fotomontaža koje su se ponekad aplicirale na razglednice iz tog razdoblja, no one su lako raspoznatljive. Foto-gradivo je atraktivno u likovnom smislu kao i dobar dio projektne dokumentacije koju čuvaju arhivi (s mnogo detalja, dijelovi su obojeni), pa je privlačno za izlaganje. Arhivsko gradivo o kupalištima opatijske rivijere i nekih drugih destinacija na sjevernom Jadranu nalazi se u Državnom arhivu u Rijeci⁵.

U literaturi se objektna kupališta spominju sporadično. Do sada nisu kompletnije i kompleksnije obrađivana ni s povijesnog ni s povijesnoumjetničkog ni s antropološkog ili s nekog drugog aspekta. Vjerojatno su najviše obrađivana upravo kupališta opatijske rivijere zbog toga što je na tom prostoru postojala zaista impozantna kupališna infrastruktura u kvantitativnom i kvalitativnom smislu. Međutim interdisciplinarnih analiza i sinteza do danas nemamo, pa je taj dio arhitekture nepravedno ostao na marginama strukovnog interesa, a također u dosadašnjim istraživanjima nisu dostignute sve razine obrade i valorizacije koje ova arhitektura omogućuje i zaslužuje. Kupališta se najčešće spominju usputno, u sklopu većih urbanističkih ili arhitekturnih, zatim zdravstvenih, terapijskih⁶ i drugih povijesnih istraživanja i tematskih obrada. U sintezi se uključuju onda kada korespondiraju s

glavnom temom, kada su reprezentanti određenog razdoblja ili stila koji i ona zastupaju i potvrđuju učestalost ponavljanja pojedinih stilskih elemenata i detalja ili npr. kada se u njima provode određene vrste zdravstvene terapije. Suprotno tome, pobuđuju zanimanje i kao svojevrsni unikumi, atipični po vrsti materijala od kojeg su građena i po njihovu vanjskom oblikovanju koje je primarno neprilagođeno ambijentu u kojem su podignuta.⁷ Kupališne zgrade, a pritom se misli i na manje privatne i na veće javne, pretežno su drvene⁸. Drveni gradbeni materijal nije postojan i podložniji je atmosferskim utjecajima od drugih »čvrstih« materijala poput kamena, betona, cigle i sličnog. Objektna kupališta smještena su na litoralu ili neposredno u moru na izvanredno izloženim pozicijama, pa su pod utjecajima mora podložna brzom devastaciji. Uvjeti za pozicioniranje čvrstih objekata na samoj obali ili u moru izuzetno su nepovoljni i za samo građenje. Studiozne obrade ove arhitekture s tog aspekta nude i podatke o graditeljskim standardima, tehnologiji građenja, preciznim izmjerama morskih dubina, o praćenju i poznavanju djelovanja morskih struja, valova, vjetrova i drugog. Zanimljiva su tadašnja praktična promišljanja investitora i građevinara koji su očito bili suglasni oko toga da kupališni objekti ne moraju biti izrazito trajni. Najčešće nisu bili zamišljeni dugovječno i neizbrisivo, nego kao privremene, montažne ili polumontažne gradnje koje su se izvan sezone kupanja, za vrijeme zimskog perioda i drastično nepovoljnih utjecaja mora i atmosferilija, mogle djelomično ili potpuno ukloniti. Takva je praksa uostalom prisutna i danas.

Opatija i njezina rivijera po svom je nastanku specifična u odnosu na druga primorska mjesta.⁹ Ona je sjajan primjer razvijene kupališne infrastrukture s više različitih objektnih kupališta, zatvorenih i otvorenih, u kojima su bili razni sadržaji karakterističnog kupališnog karaktera, ali i mnogi drugi. Kupališta su prvenstveno popratni objekti u urbanističkom organizmu Opatije kao klimatskog lječilišta, zimskog boravišta i morskog kupališta, upravo navedenim hijerarhijskim redom u fazi njezinog nastanka i zlatnog razdoblja¹⁰.

Mogućnost istraživanja kupališne arhitekture slijedom građe koja je na raspolaganju jest da se utvrde polazišne pretpostavke za nastanak kupališnih objekata, da se objekti popišu i opišu, sistematiziraju (s obzirom na vrstu i namjenu), stilski definiraju, zatim da se odrede izvori i geneza arhitekture. Analizom pojedinih segmenata utvrdit će se povijesne činjenice zabilježene u arhivskom gradivu i poredbenoj literaturi kako bi se sistematizirale i kulturno-povijesno valorizirale. Daljnjom obradom trebalo bi ih sagledati i usporediti sa širim, europskim kontekstom iz kojeg su zapravo proizašla. Nužno je napraviti poveznicu prema sadašnjosti. Izvornu ideju ljekovitosti kupanja i njezinu izvedbu u brojnim varijantama potrebno je povezati s aktualnim, suvremenim trendovima *wellnessa* koji su se posljednjih godina značajno razvili i dobivaju onu važnost koju su imale razne terapije i metode na prijelomu 19. u 20. stoljeće. Tim slijedom moći će se ustvrditi kako se nekadašnja kupališta, kupke i običaji kupanja reflektiraju u suvremenosti (uvjeti, načini, običaji). Postavit će se nužno i neka pitanja na koja bi trebalo pronaći odgovore a odnose se na rekapitulaciju povijesnih resur-

sa, odnosno iskoristivost materijalne (kupališna arhitektura) i nematerijalne baštine (društveni život vezan uz njih) kao fragment vlastitog identiteta i urbaniteta primorskih gradova i turističkih naselja te zamašnjak kulturnog turizma u sadašnjosti i budućnosti.

Bilješke

1
Autorice su dr.sc. Julija Lozzi Barković, docentica na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta u Rijeci i Mirjana Kos Nalis, kustosica Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka.

2
Bit će uključeno i nekoliko kupališta iz Ličko-senjske županije (Senj, Jablanac, Sv. Juraj) jer su kataloški evidentirana veća i važnija kupališta sjevernog Jadrana, s izuzetkom cijele Istarske županije.

3
Državni arhiv u Rijeci nositelj je projekta.

4
Zatvorena kupališta mogu imati morsku, slatku ili neku mineralnu vodu.

5
Fond Glavarstva općine Opatija, Građevinski arhiv.

6
Opatija, promotor zdravstvenog turizma, (ur.) Ervin Dubrović, Opatija, 1996., 28-32.

7
Kasnije postaju uobičajena, s obzirom na izrazito pluralističko arhitekturno oblikovanje u Opatiji.

8
U razdoblju između dva svjetska rata i nakon 2. svjetskog rata grade se zidana kupališta, premda se sporadično pojavljuju i ranije, često i u kombinaciji zidanog temelja i nekih drugih dijelova i drvenog nadgrađa.

9
DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Preobrazba Opatije 1882.-1897. – počeci turističke arhitekture, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 26, 2002., 132-148.

10
Razdoblje naglog rasta naselja od gradnje prvog hotela »Quarnero« 1884. do početka Prvog svjetskog rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije.

Summary

Mirjana Kos Nalis

Seaside Resorts in the Basin of Kvarner at the Turn of the 20th Century

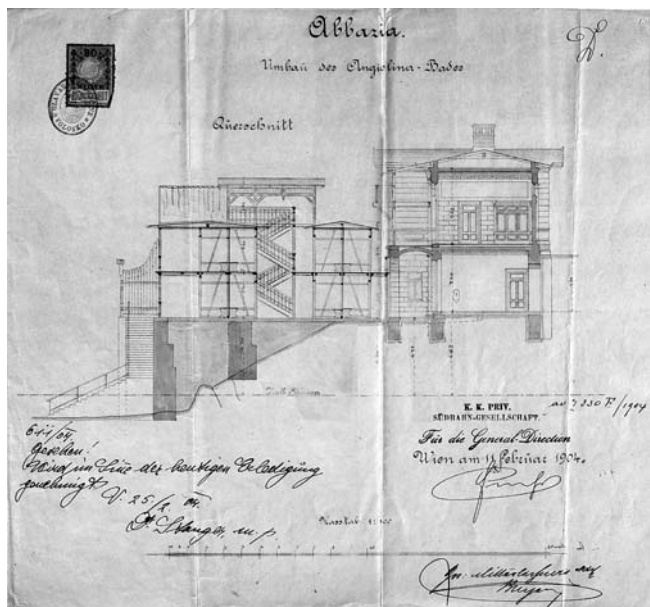
The aim of this project is to investigate and present at an exhibition with an accompanying publication the seaside resort facilities of northern Adriatic, more precisely the basin of Kvarner (Primorje, Liburnia, Kvarner islands), from the second half of the 19th and the first half of the 20th century. The authors of the project are Julija Lozzi-Barković and Mirjana Kos-Nalis. The exhibition is planned for spring 2006 and will take place at the State Archives in Rijeka.

The project includes a corpus of exceptionally valuable heritage, which is according to the universal criteria compatible with similar material elsewhere in the Mediterranean, as well as the coasts of Western Europe and the USA (Trieste, Venice, Brighton, San Francisco). In Croatia, it is mostly preserved in archival form, i.e. many and detailed architectural plans and the corresponding archival material.

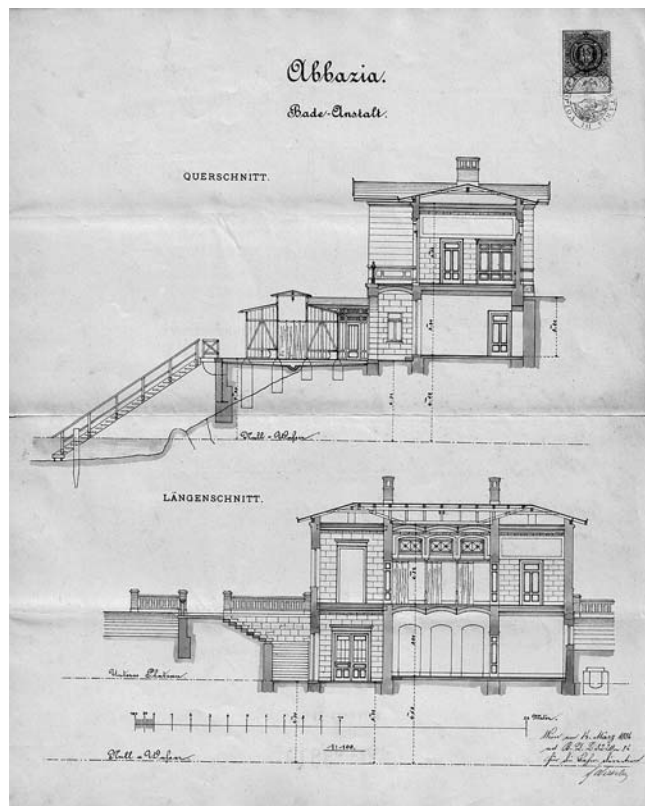
Seaside resorts were representative public buildings, designed by distinguished architects from Croatia and abroad. Beside the functions related to bathing (designed sunbathing facilities, changing cabins, adequate entries to the sea, etc.), they had a social function as meeting points.

The development of medical and therapeutic research on the healing impact of seawater and aerosol, which led to an increased tendency of visiting health resorts and the seaside for purposes of rehabilitation, curing of particular illnesses, relaxation, and recreation, resulted in the development of their infrastructure. New bathing areas, promenades, and parks were a result of efforts done by various associations with the purpose of embellishing the area along the coastline, and so were various side facilities that were built along with the hotels and pensions, thus marking the onset of the tourist era on the territory of Croatia (in Opatija, Lovran, Crikvenica, Novi Vinodolski, Selce, Mali Lošinj, Veli Lošinj, Rab, Krk, etc.).

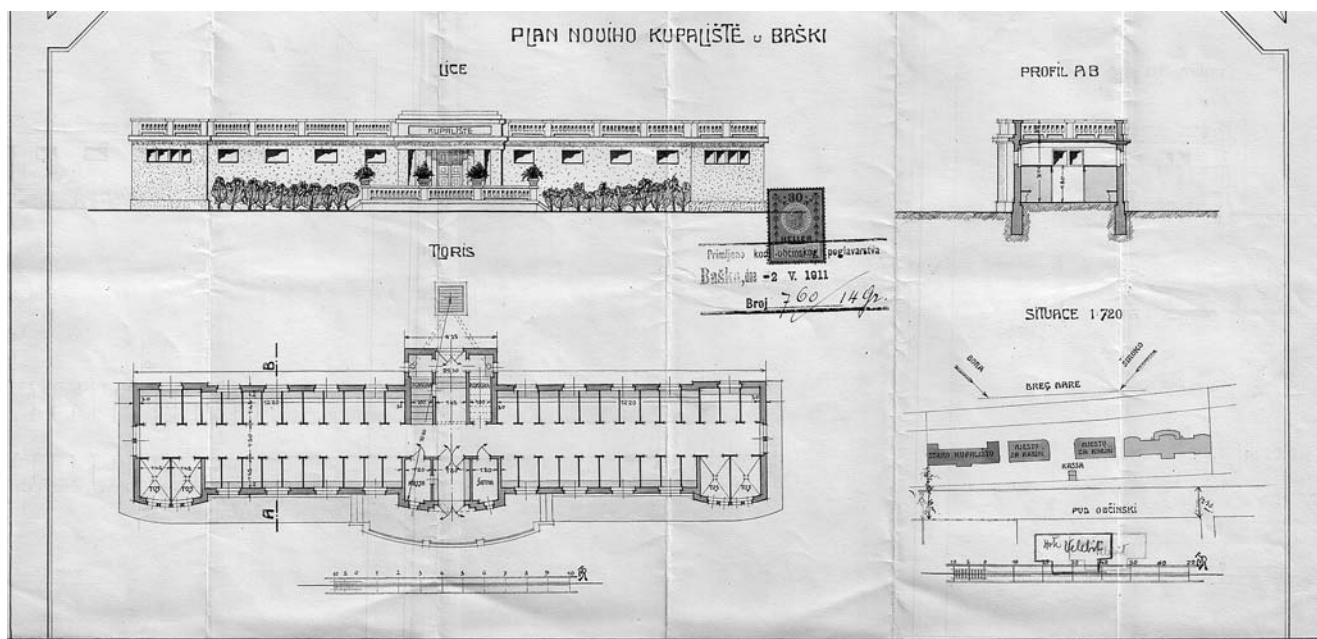
The aim of this project is to present this exquisite heritage, which may be preserved by reconstructing individual buildings according to the existing plans and by revitalizing those few that are still in function.

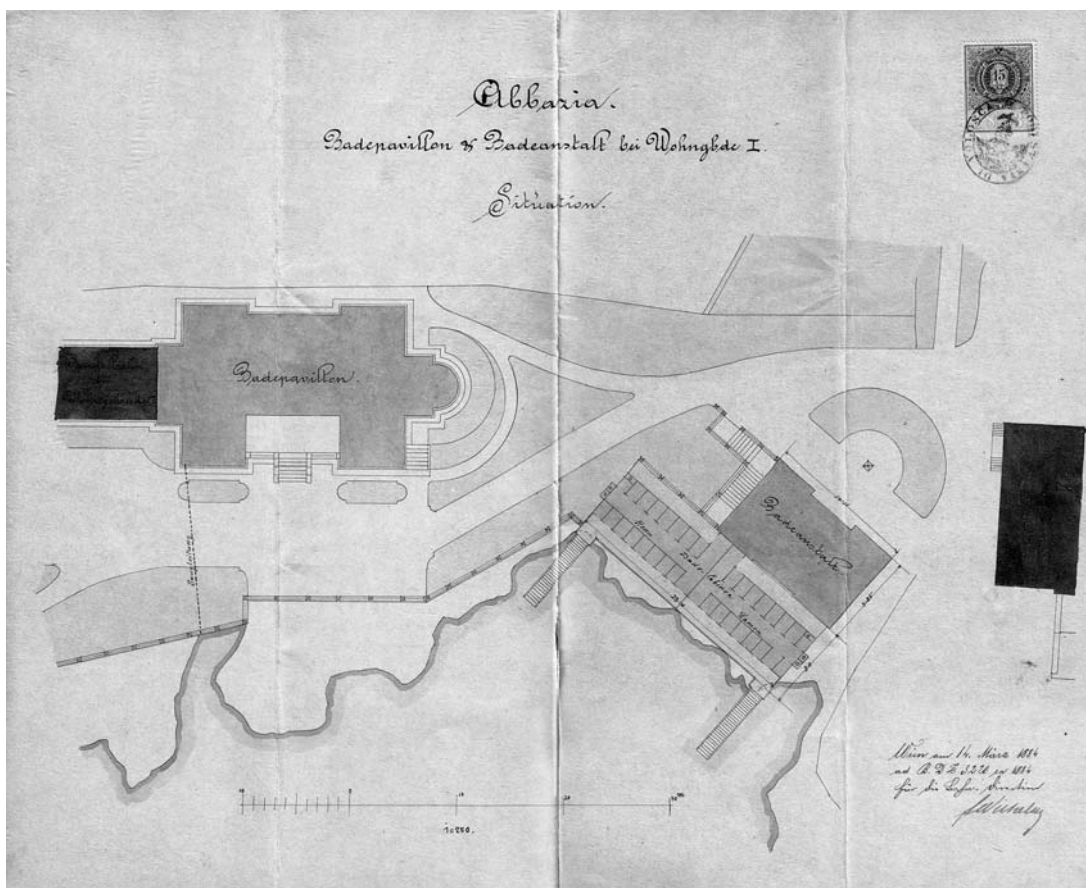
Opatija, Nacrt dogradnje kata na kupalištu Angiolina, HR-DARI-0029, Glavarstvo općine Volosko – Opatija, Građevinski arhiv, Opatija 33, potpisnik nacrtu Alois Breyer.

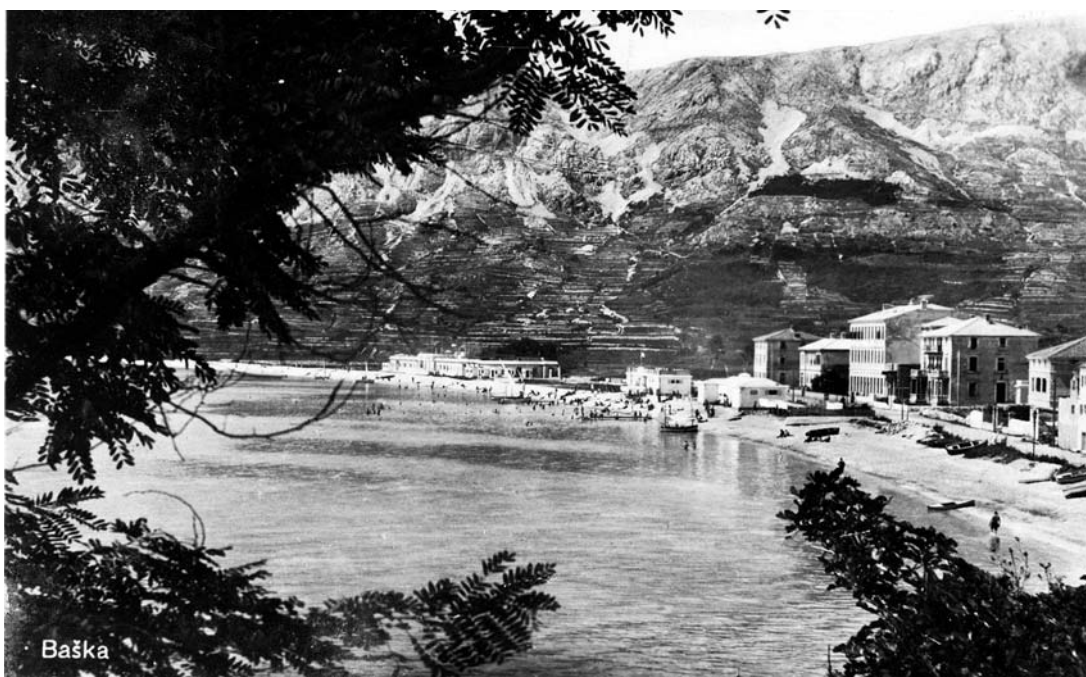
Opatija, Nacrt Kupališnog zavoda s prvom fazom kupališta Angiolina (bočni i uzdužni presjek), HR-DARI-0029, Glavarstvo općine Volosko – Opatija, Građevinski arhiv, Opatija 33, potpisnik nacrtu Franz Wilhelm.

Baška, Nacrt novog kupališta u Baški, HR-DARI-0024, Glavarstvo općine Baška, spis br. 760/1911, 1911. godina

Opatija, Nacrta situacije: Kupališni paviljon hotela Kvarner, Kupališni zavod s kupalištem Angiolina, HR-DARI-0029, Glavarstvo općine Volosko – Opatija, Građevinski arhiv, Opatija 33, potpisnik nacrta Franz Wilhelm (dvojno stepenište za ulazak u more s kupališta nije realizirano kako je predviđeno projektom, op.a.)

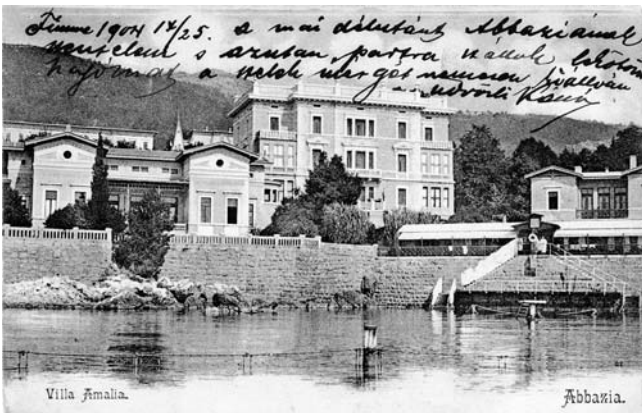
Baška, Pogled na bašćansku plažu s kupališnim zgradama, razglednica

Rijeka, Gradsko kupalište Kvarner (Bagno comunale Quarnero), 1913., razglednica

Opatija, Kupalište Angiolina nakon dogradnje, poslije 1904. godine, razglednica

Opatija, Fotografija situacije s lijeva na desno: Kupališni paviljon hotela Kvarner, vila Amalija, Kupališni zavod i prva faza kupališta Angiolina, u pozadini desno vila Angiolina, 1904. godine, razglednica.

Opatija, Kupalište Angiolina i glazbeni paviljon, razglednica, oko 1960., (uklonjene su nekadašnje pregrade koje su odjeljivale dio za muškarce od dijela kupališta za žene, op.a.)

Opatija, Kupalište Angiolina nakon dogradnje, razglednica, poslije 1904. godine, (fotomontažom postavljeni kupaći u prvom planu).